

טראמפ מול א-סיסי: הזדמנות לתיקון טעויות

מצרים צריכה לשוב לעמדת הובלה בעולם הערבי המתון, ועל ארצות הברית לסייע לה בכך - בתקווה שהתעוררה מהחלומות הליברליים והשגויים של ממשל אובמה

הבה נילחם כדי להבטיח כי אלה הקרויים בעלי בריתנו במזרח התיכון, הסעודים והמצרים, יפסיקו את דיכוי בני עמם, את דיכוי מתנגדיהם, ואת סובלנותם כלפי שחיתות ואי-שוויון.

ברק אובמה, נאום פומבי, 2016

עידן בניית האומות יבוא אל סופו. גישתנו העכשווית, שצריכה להיות מוסכמת על שתי המפלגות, על בעלי בריתנו מעבר לים ועל ידידינו במזרח התיכון, חייבת להיות עצירת ההתפשטות של האסלאם הרדיקלי. אנו נעבוד שכם אל שכם עם שכנינו במזרח התיכון כולל... א-סיסי נשיא מצרים...

דונלד טראמפ, נאום על המלחמה בטרור, 2016

הלהבות שאחזו בגופו של מוחמד בועזיזי בדצמבר 2010 הציתו את מה שכונה בתחילה "האביב הערבי", ובמהרה הפך לחורף אסלאמי. מתוניסיה המשיכו הלהבות מזרחה, עד ללבה של ארץ הנילוס. בראשית 2011 התמלאה כיכר א-תחריר במפגינים והציבה בפני מנהיגי הוותיק של מצרים, חוסני מובארכ, אתגר גדול משידע בעבר. המפגינים לא הסתפקו בפחות מהדחתו, וזאת על רקע העוני הרב, השחיתות והפגיעה בחירויות הבסיסיות. בתחילה הפעיל מובארכ אלימות רבה והתנגד לדרישות, אך בימים הבאים הודיע כי יקדם רפורמות שלטוניות והבטיח בחירות חופשיות בתוך חודשים מספר. 18 ימים לאחר פרוץ ההפגנות נאלץ המנהיג המצרי הוותיק להתפטר, והעביר את

איתי חימיניס הוא תלמיד לתואר דוקטור במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן.

השלטון לצבא.

סיפור המהפכה במצרים ונפילתו של מובארכ לא היו סיפור פנימי בלבד. הבית הלבן היה מן הדוחפים הגדולים להפלתו של מנהיגה הוותיק של מצרים, במה שנתפס אצל רבים, במצרים ומחוצה לה, כהפניית גב ובגידה בממסד המצרי. את היחסים בין מצרים לארה"ב – שנבנו בעמל רב ושנחשבו ליציבים במיוחד – הרעידה לפתע רוח קרה ממערב.

הקשר המצרי-אמריקני לא נוצר ביום אחד. הוא התפתח לאטו תוך נסיגות רבות עד שהבשיל. אחרי גישושים בשנות החמישים והשישים באה מלחמת ששת הימים, וזו הביאה את המצרים להאשים את אמריקה בסיוע לישראל ולנתק את הקשרים. התחדשותו החלה לאחר מלחמת יום כיפור, כחלק מנדידתה של מצרים מן הגוש הקומוניסטי לגוש המערבי ולנוכח האינטרס שלה בהסכם השלום עם ישראל. למרות חיכוכים שונים שמרו המדינות על קשר רציף: ארה"ב נהנתה מבעלת ברית בכירה במזרח התיכון שהציגה קול מתון במועצות ערביות שונות, ואילו מצרים זכתה לסיוע נדיב במיוחד שסייע לכלכלתה השברירית והפך את צבאה לאחד החזקים במזרח התיכון. יורשו של סאדאת, חוסני מובארכ, היה חוליה מרכזית בקשר. שלטונו ארוך השנים וגישתו המתונה וההופכית לאנטי-מערביות הבוטה של נאצר קיבעו את הברית בין המדינות.

עם כניסתו של ברק אובמה לבית הלבן נדמה היה שיחסי הידידות רק מתהדקים והולכים: את נאומו החגיגי לעולם המוסלמי, "התחלה חדשה", בחר אובמה לשאת דווקא באוניברסיטת קהיר, בירת מצרים, שנחשבה בעיניו ללא פחות ממייצגת את "לב העולם הערבי".¹ אולם עם פרוץ המחאות בכיכר א-תחריר הפך אובמה את עורו: בתחילה הסתפק בקריאות כלליות להגברת החירויות האזרחיות ולהגנה על זכויות אדם, אך חיש מהר החריף את התבטאויותיו ולבסוף הציב למובארכ אולטימטום שלא להמשיך לכהונה נוספת. המסר היה ברור: קריאותיהם של המפגינים לדמוקרטיה ולחירות אזרחית אינן יכולות להתממש תחת משטר מובארכ, ועליו לפנות את מקומו לאלתר. מובארכ, ומצרים רבים שתמכו בו, הופתעו משינוי היחס הפתאומי. מה קרה לאותה ידידות שהייתה נהוגה ביחסי שני המשטרים?

מן הצד עמדו וצפו האחים המוסלמים. תנועה דתית-חברתית זו לא זנחה את השאיפות הפוליטיות שלה מאז הוקמה באלכסנדריה ב-1928 על ידי האימאם חסן אל-בנא, למרות רדיפות בלתי פוסקות מצד המשטר. כעת, אחרי שהושלמה המהפכה ונערכו בחירות חופשיות, היא הגשימה את חלומה הישן ותפסה את השלטון. הדמוקרטיה וערכי הליברליזם שקסמו כל כך לאובמה ולמנהיגים אחרים במערב, ודחפו אותם למעורבות עמוקה במצרים, לא היו חרוטים על דגלה של התנועה. וכך, התקוות למימוש הדמוקרטיה העלו לגדולה תנועה אסלאמית השואפת להשליט את

שלטון השריעה על מדינות ערב, ועל מצרים בראשן.

כוונותיהם מרחיקות הלכת של האחים המוסלמים, ואופיים הפונדמנטליסטי, לא הסעירו את האמריקנים כמו ניסיונותיו של מובארכ לדכא את ההפגנות כדי לשמור על שלטונו. למרות צעדים בעייתיים שנקט הנשיא מטעם האחים המוסלמים, מוחמד מורסי, האמריקנים התייחסו אליו באופן ניטרלי למדי.

אך זמן לא רב לאחר בחירתו פרצו שוב ההפגנות במצרים, ובהיקפים גדולים יותר. הפעם לא נערכו בחירות חדשות ולא ניתנה לדמוקרטיה הזדמנות נוספת: מורסי הודח על ידי הציבא במהלך חד וברור. מהלך זה זכה בתחילה לגינוי אמריקני, אך הגינוי עומעם במהרה כדי לא להגדיר את מצרים כמדינה שהתרחשה בה הפיכה. קביעה שכזו הייתה מונעת, על פי החוק, המשך מתן סיוע אמריקני למדינה.

החלומות הליברליים שהתנפצו עם עלייתם של האחים המוסלמים לשלטון לא אוחו מחדש עם הסתלקותם. ההפיכה הצבאית של 2013 לא סימלה את שובה של הדמוקרטיה, זו שמעולם לא פרחה בין הפירמידות, אלא בעיקר את שובו של הסדר הישן שעם כל מגרעותיו היה לכל הפחות מוכר וידוע.

*

נדירות הן ההזדמנויות בהיסטוריה שמדיניות חוץ ניתנת בהן לבחינה ברורה זמן כה קצר לאחר הפעלתה; יחסה של ארה"ב כלפי מצרים בשנות המהפכה הוא כנראה אחת מהן. "שלושה עיתונאים הוכו וחושמלו",² "נדחה שוב משפטו של אזרח אירי הכלוא במצרים מאז 2013",³ "עינויים בסגנון כלא גוואנטנמו הינם שיטתיים"⁴ – כאלה הן הכותרות המדכדות המאפיינות את הדיווחים העיתונאיים על אודות מצרים בימים אלה. מדינה שבעבר הלא רחוק הייתה סמל האביב הערבי נתפסת כעת כ"סמכותנית יותר ומדכאת יותר מבכל נקודה אחרת בהיסטוריה שלה".⁵

לא כולם הלכו שבי אחר אשליית האביב. בישראל, למשל, שררה הסכמה נדירה בין נותני הטון. "ישנה גם אפשרות... שהאסלאמיסטים ינצלו את המצב כדי להשתלט על המדינה",⁶ חזה אז בנימין נתניהו. "המנצחים האמתיים בכל מקרה של בחירות בזק... יהיו האחים המוסלמים",⁷ קבע שר הביטחון אהוד ברק. ואפילו הנשיא שמעון פרס תהה: "אם בבחירות יעלה שלטון דיקטטורי, דתי, קיצוני ומסוכן, מה שוות הבחירות?"⁸

מה לא הבינו בווינגטון שהבינו הכול כאן, בישראל? מה הוביל את הממשל האמריקני לתמוך, בשם ערכי החירות והדמוקרטיה, באחד האסונות הגדולים ליציבות במזרח התיכון בשנים האחרונות? והאם משהו השתנה מאז?

חזרה על אותה טעות

מה שאנו רואים נגד עינינו אינו רק סוף "המלחמה הקרה" ... אלא סופה של ההיסטוריה, כלומר נקודת הקצה של האבולוציה האידיאולוגית האנושית והאוניברסליזציה של דמוקרטיה ליברלית כצורה הסופית של הממשל האנושי...

פרנסיס פוקוימה, 1989⁹

כוונות טובות ומשאלות לב אופטימיות הזינו את התפיסה השגויה של החוגים הליברליים בארה"ב על אודות האירועים במצרים בינואר 2011. לאחר שאובמה קרא לנשיא מובארכ לכבד את שאיפות המצרים, הוא תיאר את המחאות כ"תחילתו של פרק חדש בהיסטוריה של מדינה דגולה"¹⁰. הוא לא היה לבד. המזרחן הידוע פואד עג'מי הכריז שבאירועים במצרים, בדומה לאירועי המחאה בתוניסיה, בסוריה, בתימן ובלוב, "הערבים הפכו בושה לחירות"¹¹. בעל הטור הנודע מהניו-יורק טיימס תומאס פרידמן דיווח מקהיר ש"הדמוקרטים הצעירים בעלי התושייה במצרים רק החלו את דרכם"¹².

אובמה, עג'מי ופרידמן היו מלאי תקווה. הם קיוו שהאירועים במצרים הם הסימן לכך שהמצרים, והערבים ככלל, החליטו להצטרף למודרנה ואימצו ראיית עולם אופטימית המביטה לעבר העתיד.

בממשל האמריקני רווחה ההנחה השגויה שבינואר 2011 התרחשה במצרים מהפכה דמוקרטית-ליברלית, ושההפגנות ההמוניות אמורות להציב את מצרים על מסלול שמוביל לליברליזציה ודמוקרטיזציה; כל דבר שעייב את התהליך נתפס כראוי לביקורת ולהתנגדות.

את שורשי הטעות יש לחפש בהשקפת העולם המחלקת בין טובים לרעים, בין אלה המצויים בצדה הנכון של ההיסטוריה לבין אלה שלא. השקפה זו הביאה את ממשל אובמה למקם את א־סיסי ואת הצבא בצד האפל, ולתת בכך דחיפה נוספת להידרדרותה של מצרים.

ההשלכות של גישה זו ליחסי ארה"ב ומצרים היו הרסניות. המשטר המצרי ראה ביחס האמריקני למובארכ במהלך אירועי ינואר 2011 ביטוי לבוגדנות אמריקנית. משבר האמון החמור בין הצדדים הפחית את היכולת האמריקנית להשפיע על מדיניות הפנים והחוץ של מצרים, והכשיל את שיתוף הפעולה החיוני ביניהן. מצרים אף החלה לגוון את משענותיה המדיניות והכלכליות בשל הערכתה כי אין ביכולתה להישען עוד באופן בלעדי על התמיכה האמריקנית, ומתוך שאיפה לאותת לוושינגטון על עצמאותה הגוברת. חלק ממשענות חדשות אלו, כגון רוסיה, הן יריבות ותיקות של ארה"ב. נוסף על כך, מצרים שיפרה את יחסיה עם גורמים אנטי-מערביים, כגון משטר אסד וחמאס, ובמקביל גרמה ליחסייה עם סעודיה להידרדר. שורת החלטות

אלו של מצרים הן ביטוי בולט לאופן שבו מדיניות ממשל אובמה כלפי מצרים פגעה באוריינטציה הפרו-מערבית המתונה שלה.

אובמה, אגב, לא היה הנשיא האמריקני הראשון שהתקשה לנהל את בריתותיה של ארה"ב בעולם בכלל, ובמזרח התיכון בפרט – כפי שמלמד הספר החדש של חוקר מכון הדסון מייקל דוראן, על אודות מדיניות ממשל אייזנהאואר כלפי מצרים בשנות החמישים.¹³ כך מספר דוראן: על רקע המלחמה הקרה, ממשל אייזנהאואר היה מעוניין להפוך את מצרים שלאחר "מהפכת הקצינים" לבעלת בריתו המרכזית במזרח התיכון. הוא הוקסם מהרוח האנטי-אימפריאלית שביטא נאצר, מנהיגה החדש, וראה בו מנהיג טבעי אשר יכול לאחד את העולם הערבי, לשחררו מדיכוי זר ולגבשו יחדיו לברית פרו-מערבית ואנטי-סובייטית. כדי לסייע בהגשמת החזון הזה אימץ ממשל אייזנהאואר מדיניות אוהדת כלפי מצרים אשר כללה תמיכה מדינית, צבאית וכלכלית, לצד התאמות משמעותיות במדיניותו כלפי מדינות באזור, ובראשן ישראל. התאמות נוספות במדיניות הממשל נעשו כלפי בעלות בריתו האירופיות, בריטניה וצרפת, שמדיניותן באזור נתפסה בעיניו כקולוניאליסטית ואנכרוניסטית, ולכן ככזאת אשר פוגעת בתכניות האמריקניות כלפי המזרח התיכון.

אלא שלנאצר היו תכניות משלו. הוא אמנם ראה במצרים את מנהיגת העולם הערבי, אולם האידיאולוגיה שלו לא הייתה פרו-מערבית או אנטי-סובייטית, אלא מהפכנית ופאן-ערבית. נאצר לא קיבל את לגיטימיות המשטרים השמרניים והמלוכניים, כגון אלה שהיו בירדן או בעיראק. האופי המהפכני של "הקצינים החופשיים" ששחררו את מצרים מהמונרכיה המשיך ללוות את נאצר גם כנשיאה של המדינה. נאצר ייחס לעצמו תפקיד היסטורי אשר התבסס על שינוי רדיקלי של מאזן הכוחות בעולם הערבי ובינו לבין העולם שמעבר לגבולותיו. בחיזורי הממשל האמריקני ובמתיחות האמריקנית-סובייטית מצא נאצר הזדמנות לזכות בתמיכה חיונית מבלי להתחייב אידיאולוגית או פוליטית למי מהצדדים. כך, למשל, שמח לקבל סיוע צבאי רחב היקף מצד ברית המועצות במקביל לסיוע שהגיע מצד ארה"ב.

הממשל האמריקני לא שינה את מדיניותו כלפי נאצר גם לאחר שהלה סירב לבקשות לגישה מפויסת יותר כלפי ישראל, או כאשר ניסה לערער את יציבותם של משטרים פרו-מערביים, פגע בדימוי של בעלות בריתה הוותיקות של ארה"ב, בריטניה וצרפת, או חידש את יחסיה של מצרים עם סין הקומוניסטית. לאחר אירועי משבר תעלת סואץ ונפילתו של המשטר השמרני והפרו-מערבי בעיראק שינה ממשל אייזנהאואר לבסוף את מדיניותו והתפכח מתפיסותיו כלפי מצרים וכלפי נאצר. אבני הדרך המרכזיות במהלך המשבר – הלאמת התעלה על ידי מצרים, המערכה הצבאית של בריטניה, צרפת וישראל נגד מצרים והמהלכים הדיפלומטיים שקדמו לה ושהובילו לעצירתה – היוו פרשת מים ביחסי ארה"ב-מצרים. אף שלאורך הדרך התמיד הממשל במדיניותו האוהדת כלפי מצרים, הנזקים המשמעותיים שנגרמו כתוצאה מן

המשבר הובילו לשינוי המדיניות – פעולה מרשימה כשלעצמה. לעומת זאת, כישלון "המהפכה" של 2011 בדמות עליית האסלאם הקיצוני, על השלכותיו השליליות מבחינת האינטרסים האמריקניים במזרח התיכון, לא הביאו את ממשל אובמה לחשיבה מחדש. הצד השווה בין ממשל אובמה לממשל אייזנהאואר הוא חוסר ההבנה האמריקני ביחס למצרים, ביחס למנהיגיה וגם ביחס למגבלות ההשפעה האמריקנית על המזרח התיכון.

מצרים, 2011: המהפכה שלא הייתה

הבה נשוב אפוא אל המהפכה שלא הייתה ונתבונן בה בפירוט מעט גדול יותר. הצעירים הרבים שהתאספו במחאה בכיכר תחריר בינואר 2011 שלהבו את דמיונם של אובמה, עג'מי ופרידמן. סוף סוף, כך סברו, התעוררו צעירי המדינה העתיקה כדי להוביל אותה לעתיד טוב יותר. סוף סוף התאימו את עצמם לצעידה המערבית המשותפת אל עבר הליברליות והקדמה.

אובמה, עג'מי, פרידמן וליברלים נוספים טעו, בין השאר משום שהם ראו ב"מהפכנים" המצרים את הליברליות שהם כה מעריכים אצל עצמם. משאלת הלב הליברלית וקיומם של מרכיבים המאפיינים מהפכות (גיוס עממי המוני, מאמץ לשנות את יסודות השיטה הפוליטית, הכלכלית והחברתית, חוסר שביעות רצון עמוק ורחב מהמצב הקיים) הובילו את הליברלים במערב לראות "מהפכה" היכן שזו לא הייתה כלל. "המהפכנים" במצרים אכן רצו חירות גדולה יותר משניתנה להם עד אז, אך להבדיל מהליברלים במערב לא היו המצרים שותפים לתפיסת העולם המקדשת חירות בשל ערכה העצמי. הם רצו רק חירויות מסוימות, ושחירויות אלו תובטחנה רק לקבוצות מסוימות. ההתמקדות של השיח הליברלי בתהליך ה"מהפכני" טשטשה את המודעות לתוכנו: ה"מהפכנים" במצרים רצו שינוי, אך מוגבל בהיקפו.

שלל קבוצות ושחקנים בזירה המצרית פעלו יחדיו – או זה נגד זה – כדי לסלק את מובארכ, בשל טובתם האישית או לשם עיצוב דמותה החדשה של מצרים בצלמם. ה"מהפכנים" – לרוב צעירים ממעמד הביניים אשר ביקשו לשנות מן היסוד את הסדר הפוליטי, החברתי והכלכלי שאפיין את תקופת משטר מובארכ – לא חלקו מטרה משותפת. הם רצו למגר את המשטר הישן, אך התקשו לגבש חזון לכיד, לא כל שכן פרקטי, באשר לעתיד המדינה. לצד אלו שכוננו "מהפכנים" בלטו קבוצות של אסלאמיסטים, כגון אנשי האחים המוסלמים וקבוצות סלפיות. הללו ביקשו לחזק את צביונה הדתי של מצרים ואת מקומם של אנשי דת ורעיונות דתיים בניהול ענייניה של המדינה. הן המהפכנים הן האסלאמיסטים לא היו קבוצות מונוליטיות, ובתוכן היו הבדלים משמעותיים ביחס לאידיאולוגיה ולדרכי פעולה. לצדם פעל הצבא המצרי; הוא היה ועודנו השחקן הפוליטי המשפיע ביותר במדינה. מאז מהפכת הקצינים החופשיים של 1952 שבמהלכה הדיחה קבוצת קצינים צעירים את המלך והובילה

לסיום המלוכה, הצבא הוא הפוסק האחרון במרבית ענייניה של מצרים – מסוגיות מדיניות-אסטרטגיות, כגון השלום עם ישראל, ועד לסוגיות כלכליות-חברתיות, כגון מחירי מזון ודלקים.

בתחילה, כאשר הדבר שירת את מטרתם המשותפת של הפלת מובארכ, שיתפו "המהפכנים" במצרים פעולה והכלילו במאמצייהם באופן שוויוני יחסית גם גורמים שלא דמו להם. כלומר, כאלו שלא היו גברים חילונים ממעמד הביניים המצרי, אלא גם אסלאמיסטים, נשים, עובדי כפיים, חברי הקהילה הגאה במצרים ומיעוטים אתניים. הם אף היו מוכנים להשהות זמנית מחלוקות דתיות, פוליטיות ואישיות. אך זמן קצר לאחר שמובארכ הוכרז לסיים את תפקידו צפו מחדש מאבקים ישנים בשאלת צביונה העתידי של מצרים, ואיתם צפו ונחשפו גם אמונות ודרכי פעולה שנקטו "המהפכנים" ושהיו רחוקות מלהיות דמוקרטיות, ליברליות או פלורליסטיות.

המהפכנים לא רק סירבו להתחרות נגד שחקנים אחרים במערכת הפוליטית המתהווה במצרים, אלא אף סירבו לקבל חילוקי דעות או שונות מבית. כך, הן נשים והן מיעוטים אתניים, קבוצות שהיו דומיננטיות בימי ההפגנות נגד מובארכ, סבלו לא פעם מיחס מזלזל ומפלה ומכך שקולם זכה למשקל פחות ממקביליהם הגברים, המוסלמים, החילוניים, ממעמד הביניים. בין הקבוצות המהפכניות הרבות שקמו לאחר הסתלקות מובארכ אמנם היו כאלו שתהליך קבלת ההחלטות הפנימי בהן היה גם דמוקרטי ומשתף, אולם התנהלותן הפנימית של קבוצות רבות אחרות הייתה בעלת מאפיינים סמוכותניים.

המהפכנים לא היו מאורגנים דיים, ומה שאפיין אותם היה בעיקר הרצון לשינוי; לעומתם, האחים המוסלמים והסלפים היו מהירים יותר, מאורגנים יותר ומיומנים יותר מבחינה פוליטית. הם הצליחו ליטול את ההובלה בתהליך הפוליטי בתקופת המעבר שהחלה לאחר סילוקו של מובארכ. האסלאמיסטים נהנו גם מיתרון הקרבה להלך הרוח השמרני המאפיין את החברה המצרית. המצרים היו קשובים יותר לאג'נדה שלהם מאשר לזו של המהפכנים, שכאמור התקשו לנסח סדר יום מקיף ולכיד מעבר להתנגדותם לכל מה שזוהה עם משטר מובארכ ומדיניותו.

המהפכנים סירבו לקבל את המקום השולי שאליו נדחקו והזהירו פעם אחר פעם ש"המהפכה שלהם" נחטפת. ללא כל סיכוי משמעותי להביס את האסלאמיסטים בקרב פוליטי הוגן הם עשו שימוש בכל האמצעים שהיו ברשותם, דמוקרטיים או לא, כנגד האסלאמיסטים. כה נואשים היו המהפכנים שהם אף ניסו להאריך את משך השלטון הצבאי, אף שידעו שהדבר יסכן את עתידה הדמוקרטי של מצרים – מתוך תקווה שעם חלוף זמן נוסף ישתפרו הסיכויים להגשמת מטרותיהם.

הברית האינסטרומנטלית בין המהפכנים לצבא הגיעה לשיאה ביולי 2013, כאשר אותם מהפכנים עודדו את חזרתו של המשטר הצבאי שהם עצמם נאבקו לסלק רק

כשנתיים קודם לכן. המהפכנים אימצו גישה ליברלית, פטרנליסטית ומתנשאת כלפי הציבור הרחב במצרים שחלק גדול ממנו בחר בנשיא מטעם האחים המוסלמים, מוחמד מורסי, וסלד מחוסר היציבות שאפיין את השנים הראשונות שלאחר סילוקו של מובארכ. הם העדיפו לוותר על הדמוקרטיה שאליה הטיפו ועליה נאבקו רק בשם שימור השלטון על ידי הדומים להם. התנהלות זו הבליטה את הפער הגדול בין המהפכנים ותפיסת עולמם לבין הציבור המצרי שהביע את עמדתו המסורתית באופן דמוקרטי פעמים מספר בשנים 2011–2013, תמיד לטובת האחים המוסלמים.

המהפכה המצרית הדגימה לעולם המערבי את הכשל הפלורליסטי שהוא משתדל להדחיק. אימוץ של דמוקרטיה בחברה מסורתית שאיננה מעוניינת להתאים את עצמה לצורת המשטר הזו מתגלה כגישה החותרת תחת החירויות המאפיינות את העולם הדמוקרטי; חברה מסורתית מעדיפה בסופו של דבר את הידוע והמוכר. במקרה הזה, אימוץ השיטה הדמוקרטית היה שגיאה חמורה שנבעה מחוסר הבנה של החברה המצרית.

חברה סטטית ומדינת עומק

מה רצו המצרים? מה הניע את האירועים של 2011?

על פי אריק טרייגר ממכון וושינגטון למדיניות במזרח הקרוב, מרבית המצרים רצו בסיום שלטונו של מובארכ, שלטון שנתפס בעיניהם כמושחת ומדכא – ובעיקר חששו מהפיכת מצרים למדינה פרעונית על ידי העברת השלטון לבנו גמאל. מה שעמד בלב המחאה, הניע אותה והזרים את ההמונים לרחובות לא היו מחשבות על צורות משטר ועל חופש אזרחי, אלא שנאה לרודן מדכא וניסיון לחילוץ המדינה מציפורניו.

טרייגר מוסיף כי לאחר נפילת מובארכ האינטרס המרכזי של מרבית המצרים היה שמצרים תחזור למצב של נורמליות ותזכה ביציבות מחודשת – וכמובן, מה טוב אם הכלכלה והביטחון ישתפרו. המצרים היו רוצים שינויים פוליטיים מסוימים, אולם כחברה מסורתית-סטטית, דמוקרטיה וליברליזם עדיין היו רחוקים מלעלות על הפרק. אירועי ינואר 2011 לא סימלו כל שינוי משמעותי במאפיינים הבסיסיים של החברה המצרית, והדבר מוכח מבחינה של הזירה הפוליטית-חברתית כיום במצרים. פחות ופחות אנשים מצטרפים לשורותיהם של "המהפכנים" או משתתפים באירועי מחאה; הקיטוב בין הקבוצות "המהפכניות" לבין "הרוב השקט" בחברה המצרית גדל, וא־סיסי נהנה מאחוזי תמיכה גבוהים יחסית.¹⁴

מה משמעות היותה של החברה המצרית חברה סטטית ושמרנית? על פי פול קסקמטי (Kecskemeti) ממכון ראנד, האדם הסטטי, או לענייננו האדם מצרי, הוא אדם הנכון לחיות בסביבה שאינה משתנה. הוא אינו מעוניין בחידושים, ואף נרתע מהם. המסורת מנחה את אורחות חייו – את עבודתו המקצועית, את הסדריו החברתיים, את

אמונותיו ואת כללי ההתנהגות שהוא מציית להם. עולמו הוא שחזור חייהם של דורות קודמים. התפיסה הרואה בכל בני האדם אינדיבידואלים גמורים מחמיצה את אופיו של האזרח המצרי הפשוט החש עצמו לעתים קרובות כחלק מקולקטיב ופועל על פי דפוסים קולקטיביים. הוא עושה מה שהוא מצופה לחשוב, ופועל כפי שהוא מצופה לפעול. הוא אינו נוטה להיות בעל יוזמות עצמאיות לשינוי או לחידוש משמעותי בסביבה הרעיונית או החומרית שלו.¹⁵

החברה המצרית מגוננת על עצמה מחידושים או משינויים משמעותיים ופועלת נגד המחדשים. שינוי משמעותי אמנם קורה מפעם לפעם, אך הוא אינו פועל יוצא של מאמץ מודע. כאשר הוא קורה, ספונטנית או באופן כפוי על ידי גורם החיצוני לה, החברה הסטטית נדרשת להכילו ומבחינה זאת מהווה לעתים מעין קרבן שלו. פה ושם יש גם שינויים מתוכננים – אך אלה הם לרוב שינויים מינוריים, התאמות שנעשות בלי לפגוע או לאיים על המוסכמות הקיימות.

אופייה הסטטי של החברה המצרית התגלה גם כעמוק יותר מן הדחפים המהפכניים. "המהפכנים" שלא פעלו בשמו של הציבור המצרי הרחב זכו ממילא להישגים מוגבלים; כוחם התגלה כשולי ביחס לעצמתה של "מדינת העומק" המצרית (מונח שאני שואל כאן מהשיח הרווח על טורקיה, המציין מארג של אליטות ומערכות המובילות את המדינה בפועל במקום המנהיגות הרשמית או נוסף עליה).

מדינת העומק היא תופעה הנפוצה במקומות נוספים במזרח התיכון, והיא מבלבלת לעתים את הפרשנים המערביים. אנליסטים נדהמים מפעם לפעם מן העובדה שמדינות ממשיות לתפקד גם כאשר המערכות השלטוניות הרשמיות שלהן אינן פועלות. לבנון, למשל, תפקדה בהצלחה יחסית גם ללא נשיא מכהן או ממשלה ופרלמנט מתפקדים במשך תקופה ארוכה. מסתבר שאותם מוסדות שלטוניים-ממלכתיים שליברלים כה מוקירים ממלאים תפקיד מוגבל מבחינה מעשית וסמלית במדינות האזור. גורמי הכוח המרכזיים במצרים, כמו גם בלבנון, אינם פוליטיקאים נבחרים אלא האליטות בצבא, במנגנוני הביטחון, במערכות המשפט והתקשורת ובקרב קהילת אנשי העסקים. אליטות אלה הן עמוד השדרה האמתי של מדינות כמו מצרים ובעלות האינטרס בשימור היציבות, לא כל שכן בשימור הסטטוס-קוו הכלכלי והפוליטי. המשמעות הפרקטית של הדברים היא שעל אף החשיבות ההיסטורית של אירועים כמו סילוק מובארכ והבחירות הדמוקרטיות לפרלמנט ולנשיאות, רבים תפסו אותם כלא יותר מפוטנציאל לאיום על הסדר הישן והמושרש.

על פי טיעון זה, אירועי יולי 2013 שבהם הודח שוב נשיא מצרים, והפעם הנשיא מטעם האחים המוסלמים, מוחמד מורסי, היו שיא של מאבק שנמשך מאז בחירתו כשנה קודם לכן; מאבק על צביונה של מצרים בין האחים המוסלמים מצד אחד לבין אותה "מדינת עומק" המזוהה עם השדרה הברוקרטית הרחבה והוותיקה מצד שני.

אף על פי שמורסי נבחר בבחירות חופשיות ודמוקרטיות, ואולי דווקא בשל כך, חברי "המדינה העמוקה" פעלו באופן אקטיבי במטרה להכשילו ועל מנת לעורר מורת רוח ציבורית מתפקודו. הצלחתם היא שהזינה את המחאה שסילקה לבסוף את מורסי מתפקידו.

פרספקטיבה נוספת ברוח דומה מציע לנו ההיסטוריון יו רוברטס מאוניברסיטת טאפטס (Tufts). הוא רואה את האירועים במצרים בינואר 2011 כ"ביסוס מחודש של עלייתו הפוליטית של הצבא" במדינה המצרית. על פי רוברטס, הצבא נדחק הצדה בשנותיו האחרונות של משטר מובארכ, וחשש לאינטרסיו בשל עלייתו המטאורית של גמאל מובארכ והדומיננטיות הגוברת של מפלגת השלטון האזרחית בניהול כלל ענייני המדינה. הצבא חשש שמובארכ יוריש את השלטון לבנו, ושהלה ינצל את תפקידו כנשיא לקידום אג'נדה אזרחית שתפגע באינטרסים הפוליטיים והכלכליים של הצבא. לכן ראה הצבא באירועי ינואר 2011 לא רק סכנה ליציבות המדינה, אלא גם הזדמנות להבטיח כי גמאל יסיים את תפקידו הפוליטי במדינה וכי הצבא ישמר את מקומו המרכזי בה. אירועי יולי 2013 היו בראיית רוברטס דוגמה נוספת לדומיננטיות של הצבא בחיים הפוליטיים במצרים אשר המשיכה ואף התחזקה לאחר סילוקו של מובארכ.¹⁶

יחסי ארה"ב-מצרים לאן? בשבחי "דוקטרינת קירקפטריק"

על פי התרשמותי, אובמה רואה את האיש החזק במצרים כמעין מובארכ, אבל חכם פחות ובורטלי יותר – גנרל מבוהל המחולל אותו מעגל קסמים של דיכוי ותגובה רדיקלית שמובארכ, השליט ארוך-הכהונה (שהיה לקוח של ארצות הברית), ניהל עד שהודח ב־2011. פקיד ממשל אחד אמר לי: אם אתה רוצה לעשות לאובמה מצב רוח רע – אמור לו שהוא צריך ללכת לחדר-המצב לישיבה בעניין מצרים.

ג'פרי גולדברג¹⁷

מדיניות החוץ האמריקנית הייתה מאז ומתמיד קרועה בין תפיסות עולם שונות ביחס לאופן הנדרש לניהול יחסי חוץ. הנרי קיסינג'ר מתאר בספרו "דיפלומטיה" את המתח בין הגישה הריאליסטית, כפי שבאה לידי ביטוי על ידי הנשיא תיאודור רוזוולט (1901–1909), לבין הגישה האידיאליסטית שגילם הנשיא וודרו וילסון (1913–1921). הנשיא רוזוולט עמד על הצורך לשמור על מאזן כוחות דינמי בעולם. עולם של מאזני כוחות, האמין רוזוולט, יבטיח יציבות, ביטחון ושגשוג כלכלי. מנגד, וילסון האמין שעל ארה"ב למלא תפקיד כמעט-משיחי של קידום ערכים ונורמות של חירות וצדק, ולפעול למען השכנת שלום עולמי. תפיסתו של וילסון שיקפה במידה מסוימת גם את הלך הרוח הדומיננטי בקרב הציבור האמריקני. בעיני האמריקני הממוצע, ארה"ב אמנם אינה צריכה לצאת למסעי צלב אידיאולוגיים ברחבי העולם, אך הניסיון

ההיסטורי הייחודי שלה ובדידותה הגיאוגרפית מצדיקים את ראייתה העצמית כעם נבחר וככזו שממלאת תפקיד מיוחד בעולם.

המתח בין הגישות האלה התחדד במידה רבה בעקבות השינוי במעמד ארה"ב בעולם עם הפיכתה למעצמה כלכלית, מדינית וצבאית לאחר מלחמת העולם הראשונה. כך למשל הצדיק וילסון את מעורבותה של ארה"ב במלחמת העולם הראשונה כמאבק על שלום וצדק (בין השאר), ולאחריה ביסס את תפקידה של ארה"ב כ"שוטר עולמי" לצורך קידום ערכים ונורמות שהיו זרים לסדר הדיפלומטי האירופי. קיסינג'ר קושר את כישלון המדיניות האמריקנית בשנות החמישים לאותם עקרונות מבית וילסון שלאורם פעל לכאורה ממשל אייזנהאואר: רתיעה מהפעלת כוח שלא בהתאם למגילת האו"ם, דבקות במשפט הבינלאומי והזדהות עם כוחות אנטי-קולוניאליים. ההתפכחות הריאליסטית האמריקנית לאחר אירועי משבר סואץ, סבור קיסינג'ר, לא החזיקה מעמד זמן רב, וממילא הייתה חריגה במסורת המדינית האמריקנית.¹⁸

הסדר הליברלי שארה"ב ניסתה לקדם נכשל פעם אחר פעם: חבר הלאומים שהוקם אחרי מלחמת העולם הראשונה התגלה כחסר ערך, ומאמצי הדמוקרטיזציה במזרח התיכון לאחר אירועי ה-11 בספטמבר היו כישלון מהדהד. למרות כל אלה מקבלי ההחלטות האמריקנים לא התפכחו, והמתח בין הגישות ממשיך להתבטא במדיניותה של ארה"ב. אך היו גם קולות אחרים, רחוקים מדוקטרינת וילסון-אובמה: דוגמה בולטת לכך היא מאמרה הידוע של מי שכינה כשגרירת ארה"ב באו"ם, ג'ין קירקפטריק, משנת 1979 "דיקטטורות וסטנדרט כפול".¹⁹ מאמר זה נתן הצדקה תיאורטית למדיניות החוץ האמריקנית האוהדת כלפי משטרים רודניים לאומניים ברחבי העולם, כחלק מאסטרטגיה של בלימת ההתפשטות הסובייטית. על פי קירקפטריק, מדיניות זו שירתה את האינטרסים האמריקניים בצורה טובה יותר מניסיונות מועדים-לכישלון לדמוקרטיזציה של מדינות ב"עולם השלישי" ומתמיכה בדיקטטורות סוציאליסטיות.

גישה ריאליסטית זו אפיינה במידה רבה גם את המדיניות האמריקנית כלפי משטרו הסמכותני של מובארכ. מובארכ היה בעל ברית, ואף ידיד, של רבים ממנהיגי ארה"ב לאורך מרבית כהונתו. במהלך שנים אלו שירתה המדיניות המצרית את האינטרסים האמריקניים (והישראליים). משטר מובארכ אף נתפס כעוגן המרכזי של ארכיטקטורת הביטחון האמריקנית במזרח התיכון בשל גודלה הגיאוגרפי והדמוגרפי ועצמת הצבא המצרי. עם מורשת תרבותית מפוארת, כלכלה אשר עברה תהליכי מודרניזציה והפרטה ומדיניות חוץ משפיעה, מצרים של מובארכ נתפסה כמעצמה אזורית.

לישראל, יחסי השלום עם מצרים של מובארכ היוו אבן יסוד בתפיסת הביטחון הלאומי במהלך העשורים האחרונים. לצד הקרירות והמהמורות ביחסים הביטורליים, הסכם השלום בין המדינות צלח שורה של משברים באזור – מתקיפת הכור הגרעיני

בעיראק ב-1981 ומלחמת לבנון הראשונה ב-1982, דרך פרוץ האינתיפאדה ב-1987 ומלחמת המפרץ הראשונה ב-1991 ועד למלחמת לבנון השנייה ב-2006 ומבצע עופרת יצוקה ברצועה ב-2008.

משטרו של מובארכ קידש את ערך היציבות (הפנימית והאזורית) מעל לכול, וראה בהסכם השלום בחירה אסטרטגית. מובארכ סיפק מעין "תעודת ביטוח" למקבלי ההחלטות הישראליים באשר למדיניותה האזורית של מצרים, באופן אשר הקל על התמודדותה של ישראל עם האתגרים האזוריים ובראשם ההתמודדות עם "הציר הרדיקלי". יתרה מכך, שותפות האינטרסים בין המדינות בהקשר זה הביאה לשיתוף פעולה ביטחוני ומדיני בין הצדדים, לרבות בדמות המאבק בהברחות אמצעי הלחימה לרצועה וקידום תהליך השלום במסלול הפלסטיני.

אלא שא־סיסי אינו נכנס בקלות למשבצת שמילא מובארכ. חלק מקווי המדיניות הנוכחיים שלו מהווים תזכורת לכך שהוודאות שממנה נהנו משקיפים על מצרים במהלך שנים כה רבות נעלמה. אף שא־סיסי הוא בשר מבשרה של "מדינת העומק" המצרית, אופייה של המערכת השלטונית החדשה במצרים ומאפייני מדיניותה העתידיים מוטלים עדיין בספק. מבחינת ישראל יש לעניין חשיבות רבה, כי מצרים היא איום והזדמנות: מצד אחד, היא מדינה גדולה בעלת צבא חזק במיוחד שהציבור בה עוין מסורתית את ישראל; מצד שני, היחסים בין המדינות השתפרו בשנים האחרונות לנוכח האתגרים המשותפים בדמות איראן ודאע"ש.

הממשל החדש - המלצות מדיניות

הממשל החדש בארצות הברית הוא הזדמנות לחשיבה מחודשת על יחסי המעצמה הגדולה עם מצרים. אין זה מקרה שעבד אל-פתאח א־סיסי היה הראשון שבירך את טראמפ אחרי זכייתו בבחירות: נראה כי הממסד המצרי רואה בממשל החדש בארה"ב הזדמנות לשיפור ביחסי המדינות.

כיצד אפוא צריכה להיראות מדיניות החוץ של טראמפ כלפי מצרים, אם ברצונו לתיקן את היחסים בין המדינות?

1. כלכלה

האתגר המרכזי שמצרים מתמודדת עמו כיום הוא ההרעה המתמשכת במצב הכלכלי במדינה. מאז תחילת 2017 קיבלה מצרים הלוואות משמעותיות מקרן המטבע העולמית, מהבנק העולמי ומקרן המטבע הערבית. על פי הערכות עדכניות של הבנק העולמי, מצבה של הכלכלה המצרית צפוי להשתפר במידה ניכרת בשנים הקרובות בעקבות ההלוואות, ואם מצרים תתמיד ביישום שורת הרפורמות שהתחייבה להן במסגרת המשא ומתן על קבלתן. במסגרת זאת, על פי ההערכות קצב הצמיחה של

מצרים צפוי לחזור למדדים שאפיינו את הכלכלה בשנים שלפני "מהפכת" 2011.²⁰ בה בעת, הכלכלה המצרית ממשיכה לסבול מאינפלציה גבוהה מאוד שהגיעה באפריל 2017 לשיא של 31.5%.²¹ האתגר הכלכלי במצרים צריך להיות מקור לדאגה לכל החפץ ביציבותה. מצוקות כלכליות-חברתיות הן גורם מרכזי באי-היציבות הפוליטית הכרונית המאפיינת את המדינה בשש השנים האחרונות. המצב הכלכלי אינו מסכן את יציבות המדינה רק בשל השלכותיו על רווחת "האזרח הקטן", אלא גם משום שהוא מקרין על נאמנות בעלי הברית של המשטר המצרי. שכן, לא מן הנמנע כי הצבא יחליט להדיח את א-סיסי בתרחיש שבו הוא יצטייר כמי שאינו מסוגל לשמר את יציבות המדינה. נוסף על כך, כפי שהמחשה כניעתו של א-סיסי לדרישה הסעודית להחזרת האיים טיראן וסנפיר, תלותה הכלכלית של מצרים עלולה להובילה לקבלת החלטות אשר אינן הולמות בהכרח את מדיניותה או את אינטרסה הלאומיים.

ארה"ב ובעלות בריתה ברחבי העולם, ומדינות המפרץ בפרט, צריכות להגדיל במידה ניכרת את התמיכה הכלכלית שהן מעניקות למצרים. גם למוסדות בינלאומיים, כגון הבנק העולמי וקרן המטבע העולמית, תפקיד מרכזי בסיוע כלכלי ובליווי תהליכי השיקום הנדרשים של הכלכלה. יחד עם זאת, על בסיס ניסיון העבר, מוסדות אלה צריכים להימנע מיצירת זיקה חד-משמעית בין הסיוע שהם מעניקים לנכונותה של מצרים לקדם רפורמות מרחיקות לכת בניהול ענייניה הכלכליים. הניסיון מלמד שגישה שכזו עשויה דווקא לפגוע ביציבותה ובחוסנה הכלכלי-חברתי. גישה ריאליסטית כלפי מצרים צריכה לראות את הסיוע הכלכלי למדינה לא כמנוף לתהליכי ליברליזציה כלכליים, אלא כאמצעי מרכזי לשימור האינטרס האמריקני (והישראלי) של מצרים חזקה ויציבה. על המערב לראות את מצרים כמדינה גדולה מכדי שתפול, אך כנראה גם גדולה מכדי שתפרח. עם שיעור גידול אוכלוסין של 2.4 אחוז מדי שנה,²² למצרים לעולם לא תהיה כלכלה בריאה ומשגשגת. גישה ריאליסטית כלפי מצרים צריכה להשלים עם מציאות לא נעימה זו.

2. חיזוק הצבא

ההצלחות הצבאיות של הקואליציה הבינלאומית נגד דאע"ש בסוריה ובעיראק צפויים להוביל להחרפת איום הטרור מצד הארגון במרכזי הערים במצרים. איראן ממשיכה לתמוך צבאית וכלכלית בארגוני טרור כמו חיזבאללה וחמאס ולנסות להרחיב את השפעתה בכל רחבי האזור, לרבות באמצעות יצירת גשר יבשתי מטהרן עד ביירות. השפעתה הגוברת באה על חשבון ההשפעה המצרית, והיא מקדמת תפיסת עולם רדיקלית אשר מערערת את היציבות שמצרים וארה"ב כה מקדשות.

בסביבת האיומים הזאת יש למצרים ולארה"ב אינטרס חזק כבעבר לשתף פעולה מבחינה צבאית, ביטחונית ומודיעינית נגד איומים משותפים. כך, ארה"ב יכולה וצריכה למנף את כוחה הצבאי העצום של מצרים – שנבנה במידה רבה על בסיס

סיוע אמריקני – לצורך קידום יעדיה. זירות פעולה בולטות שיש בהן למצרים יתרון יחסי בשל קרבתה הגיאוגרפית הן לוב וסודאן. בשתי המדינות מצרים יכולה, וצריכה, להרחיב את פעילות הלוחמה נגד טרור ולהפחית את האלימות על רקע אתני.

בתחום ביטחון הפנים, מצרים מתקשה להתמודד עם איום המטענים מצד דאע"ש בסיני; על ארצות הברית לשפר את יכולתיה של מצרים בתחום על ידי העברת ציוד טכנולוגי רלוונטי – למשל מזל"טים תוקפים – וליווי מקצועי. הגדלת מספר האימונים הצבאיים המשותפים בין המדינות תשפר את התפקוד המבצעי של הצבא המצרי, בעיקר אם האימונים ימוקדו בהיבטי לוחמה עירונית ולוחמה בטרור. חשיפה תקשורתית רחבה של התרגילים תשמש להקרנת עצמה חשובה נגד יריבותיהן של מצרים וארה"ב. לבסוף, הגדלת היקף המודיעין על איומי טרור שארה"ב חולקת עם מצרים ושיפור איכותו יסייעו למשטר המצרי לסכל איומי טרור ויחלישו אויבים המשותפים לשתי המדינות.

ההמלצה לממשל טראמפ היא, אם כן, שבניגוד לקודמו בבית הלבן יקנה לשיקולים אלה קדימות בבואו לגבש את מדיניותו כלפי מצרים. הדגש שממשל אובמה שם בשיקולי זכויות אדם וזכויות פוליטיות במצרים העכיר מאוד את הראייה ההדדית של הצדדים באשר ליתרונות הרבים המגולמים בשיתוף פעולה רב יותר ביניהם.

3. העצמתה של מצרים

לארה"ב ולמערב יש אינטרס מרכזי בחידוש תפקידה המנהיגותי של מצרים אשר דעך בעקבות סילוקו של מובארכ ב-2011 ובשל אתגריה הפנימיים הרבים. חידוש תפקידה המנהיגותי של מצרים במזרח התיכון יקנה לארה"ב, ולמערב בכלל, בעלת ברית משפיעה וארוכת טווח באזור שבו בריתות ואינטרסים משתנים במהירות, ויבטיח כי לארה"ב ולמערב תהיה ידידה משמעותית נוספת (לצד ישראל) המסוגלת להוביל תהליכים ויוזמות, ממנגנוני סיום לעימותים אזוריים (ברצועה או בלבנון) ועד לקואליציות אזוריות נגד אויבים משותפים. גם בתרחיש אופטימי שבמסגרתו ישתפרו יחסיהן של סעודיה וארה"ב בשל יחסו של ממשל טראמפ לאיראן, לא סביר שסעודיה תרצה או תוכל למלא את החלל הקיים בהיעדר מנהיגות מצרית. הסעודים מסתייגים באופן מסורתי מנטילת עמדת הובלה במזרח התיכון לנוכח הסיכונים שהדבר מעמיד ליציבותו של בית המלוכה הסעודי, ומעורבותה של סעודיה בזירות מאבק אחדות הובילה לעייפות ולרתיעה מחודשת בריאד מהרפתקאות מדיניות וצבאיות. יתרה מכך, הסוד הגלוי לכול על אודות התרומה הכלכלית והאידיאולוגית של גורמים סעודיים לקיצוניים ולקיצוניות ברחבי העולם יותיר תמיד פער בלתי ניתן לגישור בין סעודיה לבין המערב.

יותר מכול, מצרים יכולה וצריכה להוביל את מדינות ערב בתהליך קבלתה של ישראל

כחלק מסדר אזורי חדש. אמנם כל עוד לא ייפתר הסכסוך הישראלי-פלסטיני לא תסכמנה ארצות ערב, ובהן מצרים, לנורמליזציה מלאה, אך גם בלעדיה קיים מרחב משמעותי לשיפור ביחסים בין ישראל לבין הערבים. מתן לגיטימציה פומבית רבה יותר לכך מצד מצרים יפיח רוח גבית הכרחית למנהיגי מדינות האזור לצורך זה. מעבר לכך, מאחורי הקלעים המשטר המצרי יכול לעודד גורמים בעלי השפעה רבה על השיח הציבורי, כגון התקשורת והממסד הדתי, להקנות ליחסים עם ישראל לגיטימיות, לא כל שכן להימנע מהתייחסויות ארסיות או אנטישמיות נגדה.

תהליך השלום הישראלי-פלסטיני – או נכון יותר היעדרו – הוא אולי המכשלה המרכזית לנורמליזציה מלאה בין ישראל לערבים, וגם בהקשר זה מצרים צריכה ויכולה למלא תפקיד חשוב על ידי קידום השלום בין הצדדים. שניים מן המכשולים מן הצד הפלסטיני הם משבר ההנהגה ברשות, והנתק בין יו"ש לרצועה. מדובר בסוגיות שבהן למצרים יכולה להיות השפעה חיובית רבה. מצרים יכולה לסייע לרשות בתהליך המעבר "ביום שאחרי" אבו מאזן, ובפרט בהכנות לקראתו.

לבסוף, על ארה"ב לפעול לשיפור דימויה הנוכחי של מצרים בעיני גורמים במערב, ובפרט באירופה, כדי לוודא שמצרים תזכה לגיטימציה הנדרשת על מנת לפעול כמנהיגה מזרח-תיכונית.

4. הניחו לדמוקרטיה

מצרים לא תהיה דמוקרטיה ליברלית בעתיד הקרוב. נראה שממשל טראמפ כבר מבין זאת. הגם שהמצרים חוו אירועים דמוקרטיים רבי חשיבות לאורך העשורים האחרונים, התרבות הפוליטית במדינה לא השתנתה מיסודה. המאפיינים התרבותיים הנדרשים לביסוס צורת משטר דמוקרטי וליברלית דורשים פרקי זמן ארוכים על מנת לצמוח ולהתבסס, ולא נראה שהנסיבות הנוכחיות במצרים תאפשרנה לתהליך כזה לנבט בתקופה הקרובה.

גם אם ממשל טראמפ לא יקדם שינוי משטרי במצרים בעתיד הקרוב, אין זאת אומרת שעליו לזנוח כל מאמץ לשינוי כלשהו בתרבות הפוליטית במדינה. תמיכה בגורמים דמוקרטיים וליברליים, כמו גם במוסדות ובתהליכים רלוונטיים לעתיד הדמוקרטי של מצרים, היא חשובה, ולו לצורך שימור דימויה של ארה"ב ככזו שמקדמת ערכים דמוקרטיים וליברליים. שאיפה ריאליסטית מצד ארה"ב ביחס לצביונה של מצרים צריכה להיות חיוק המרכיבים האזרחיים בפוליטיקה ובכלכלה המצרית על חשבון הצבא, כשלב מקדים לכל תהליך שינוי שעשוי לקרות במדינה. כל עוד הצבא המצרי משמר את תפקידו כפוסק האחרון בכלל ענייני המדינה, מצרים לא תוכל לבצע שינויים מוסדיים נדרשים (כגון איזון טוב יותר בין רשויות השלטון) לצורך עתיד דמוקרטי וליברלי יותר. על ממשל טראמפ לנסות ללכת בין הטיפות מבלי

לגרום לאנטגוניזם מצד א־סיסי ומשטרו. זאת, אם יקפיד שמאמציו לטובת עתידה הדמוקרטי של מצרים יהיו בעיקר מאחורי הקלעים, ובכל מקרה תמיד בכפיפות לאינטרסים אחרים וחשובים יותר של ארה"ב במדינה.

5. השבת הציר המתון

בעבר הלא רחוק שלפני "האביב הערבי" נחלק המזרח התיכון בצורה גסה לשני מחנות בולטים. מצרים, לצד סעודיה, הובילה את "המחנה המתון" אשר כלל מדינות כמו ירדן, מדינות המפרץ ומרוקו, ושחקנים תת־מדינתיים, כמו "מחנה ה־14 במאָרס" בלבנון והרשות הפלסטינית. מחנה זה זכה לחסות אמריקנית ושימש משקל נגד חשוב למחנה הנגדי: המחנה הרדיקלי בהובלת איראן. הביטוי הבולט ביותר של מערך המחנות היה בזמן מלחמת לבנון השנייה ב־2006, כאשר לראשונה התייצבו מדינות ערביות בצורה כה גלויה ובוטה לצד ישראל נגד גורמים מוסלמיים אחרים. סעודיה הובילה במלחמה קו תקיף באופן חריג נגד חיזבאללה וקראה להימנע מכל תמיכה בו. התמיכה הערבית בישראל היוותה מרכיב חשוב ביכולתה לנהל את המערכה, משום שהיא לכל הפחות חסכה מישראל את החשש מפגיעה ביחסיה עם מדינות ערב אלה בעקבות המלחמה. עצם הלגיטימציה מצד המחנה המתון לפעולות הישראליות נגד חיזבאללה, ובעקיפין נגד איראן, היווה בסיס חשוב להמשך המערכה המערבית נגד איראן, והציר הרדיקלי בכלל, בשנים שלאחר המלחמה. מודל התמיכה הערבית בישראל ב־2006 הוא גם המודל הרצוי בתרחיש עתידי אפשרי של מלחמה נוספת בין ישראל או ארה"ב נגד גורם רדיקלי, תרחיש שאין להוציאו מכלל אפשרות לנוכח תהליכי ההתעצמות של חיזבאללה והחתרנות האיראנית.

ממשל טראמפ ומדיניותו החדשה במזרח התיכון הפיחו תקווה מחודשת בקרב חלק ממנהיגי מדינות ערב לחידוש המשענת האסטרטגית האמריקנית הנחוצה להם לצורך עמידה נחושה יותר נגד המחנה הרדיקלי. זה האחרון מתגבר בהדרגה על הזעזוע של מלחמת האזרחים בסוריה וצובר כוח ומעמד מחודשים, כפי שהדבר מתבטא למשל בהסכם הגרעין עם איראן או בהשלמה הגוברת עם שלטונו של אסד בסוריה. שחקניות שבעבר היו חלק מרכזי מהמחנה המתון, אך נחלשו בשנים האחרונות בהיעדר תמיכה אמריקנית ברורה, כמו ירדן, לבנון והרש"פ, יכולות וצריכות להיות משולבות מחדש במארג ביטחוני אזורי נגד איראן ובני בריתה, אך גם נגד ארגוני הטרור הסוניים הקיצוניים. מצרים, כאמור, היא מועמדת טבעית למלא את הציר הערבי המרכזי בארכיטקטורה כזאת.

על רקע זה מומלץ כי ממשל טראמפ יפעל לטובת שיקום "המחנה המתון" ויעניק לו תמיכה דיפלומטית, כלכלית וצבאית לצורך הפיכתו לעוגן המרכזי של ארכיטקטורת ביטחון חדשה ומשופרת במזרח התיכון.

*

השגיאות החמורות שעשתה ארצות הברית ביחסיה עם מצרים היו מן הגורמים לערעורו של הסדר האזורי במזרח התיכון כולו. יש לקוות שמדיניות נבונה ועקבית של וושינגטון כלפי קהיר תוכל להשיב לאזור משהו מן היציבות שאיבד – לטובת כל תושביו.

-
1. על פי תדורכו של דובר הבית הלבן, רוברט גיבס, ב-8 במאי 2009; Robert Gibbs, "Press Briefing", *The American Presidency Project* (website), May 8, 2009.
  2. MEE and agencies, "Three Journalists Beaten and Electrocuted after Arrest in Egypt", *Middle East Eye* (website), October 3, 2016.
  3. Ibrahim Halawa: "Irish Man's Egypt Trial" Adjourned Again", *BBC Europe News* (web edition), October 3, 2016.
  4. Zena Tahhan, "In Egypt's Guantanamo Abuse is Systematic", *Aljazeera* (web edition), September 28, 2016.
  5. Maged Mandour, "Repression in Egypt from Mubarak to Sisi", *Sada forum* (website), August 13, 2015.
  6. יהונתן ליס, "ראש הממשלה בנימין נתניהו: מצרים יכולה ללכת בכיוון של איראן", *הארץ*, 7 בפברואר 2011.
  7. סוכנויות הידיעות, "ברק: בחירות בוק במצרים – סכנה", *nrg*, 11 בפברואר 2011.
  8. פנחס וולף, "פרס על מצרים: אין טעם בבחירות אם יצמיחו דיקטטורה", *וואלה!*, 1 בפברואר 2011.
  9. Francis Fukuyama, "The end of History?", *The National Interest* (web edition), Summer 1989.
  10. Paul Koring, "Obama Wants Mubarak to Step Down Now", *The Globe and Mail* (web edition), February 1, 2011.
  11. Fouad Ajami, "How the Arabs Turned Shame into Liberty", *New York Times* (Web edition), February 26, 2011.
  12. Thomas Friedman, "They did it", *New York Times* (Web edition), February 12, 2011.
  13. Michael Doran, *Ike's Gamble: America's Rise to Dominance in the Middle East*, New York: Free Press, 2016.
  14. Eric Trager, "The Egyptian Revolution Isn't Dead Because it Never Happened in the First Place", *The Washington Post* (web edition), December 4, 2014; "Why Egyptians Don't Want Another Revolution", *Politico* (web edition), January 26, 2015; "Stuck with Sisi", *Foreign Affairs* (web edition), January 24, 2017.
  15. Paul Kecskemeti, *Static and Dynamic Society*, Santa Monica, Ca.: Rand Corporation Publication, 1966.
  16. Hugh Roberts, "The Revolution That Wasn't", *London Review of Books*, 35/17 (2013), pp. 3–9.
  17. Jeffrey Goldberg, "How Obama Views the Men and Women Who (Also) Rule the World", *The Atlantic* (web edition), March 18, 2016.
  18. הנרי קסיינג'ר, דיפלומטיה, מאנגלית: דוד בן נחום, ירושלים: שלם, 2007.
  19. ג'ין קירקפטריק, "דיקטטורות וסנדורט כפול", מאנגלית: צור ארליך, אתר *מידה*, 7 באפריל 2015.
  20. Egypt's GDP-Arwa Gaballa, "REFILE Growth Projected to Hit 5.3 pct by 2019, World Bank Says", Thomson Reuters (web edition), June 12, 2017.
  21. Kholy, "Egypt's Economy-Ismael El Trapped in Vicious Cycle of IMF Debts", *Al-Monitor* (web edition), May 26, 2017.
  22. כ' מיטל וח' וורולקר, "על רקע המשבר הכלכלי במצרים מתגברות הקריאות לצמצום הילודה במדינה", אתר *ממרי*, המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, 6 בדצמבר 2016.